

Kiss Attila
1939–1999

A 75 ESZTENDŐS KISS ATTILA EMLÉKEZETE

Kiss Attila 2014. november 30-án lett volna 75 éves. A 20. század azon magyar régész kutatói közé tartozott, akik egy-egy szűkebb időszak iránt tanúsított előszeretettel mellett is képesek voltak arra, hogy egyszerre több korszakban is otthonosan mozogjanak, sőt, maradandót alkossanak. Korai halála megakadályozta, hogy születésnapjáról a szakma „Festschrift” formájában emlékezzen meg: ha élne, Kiss Attila szakmai jelentősége, tevékenységének színvonala alapján mindenképpen nemzetközi szerzőgárdát összefogó, komoly tanulmánykötetre számíthatna. Jelen, rövid megemlékezés csak főhajtás egy olyan régész emléke előtt, aki az európai korai középkor kutatásban az egyik legtöbbet hivatkozott magyar kutató, illetve akinek munkái máig aktuálisak, régészeti elemzéseket tekintve sem elavultak.

Kiss Attila 1939. június 27-én született Brassóban. Szülei néhány év múlva, 1941-ben visszaköltöztek Budapestre, a középiskolát a budapesti József Attila gimnáziumban végezte. 1957-ben, az érettségi után felvételt nyert az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára, ahol 1957–1962 között régész és történelem tanári diplomát szerzett. 1962-ben régészként a pécsi Janus Pannonius Múzeumba került. 1965-ben védte meg doktori disszertációját, melynek témája Pannonia római lakosságának továbbélése volt a népvándorlás korában. 1973-ban a Magyar Nemzeti Múzeum Népvándorlás kori Gyűjteményének munkatársa lett, ahol haláláig dolgozott. 1966-ban hosszabb németországi tanulmányútra DAAD ösztöndíjat kapott, a kiutazást azonban a hatóságok nem tették lehetővé; majd csak a 80-as 90-es években tudott több ösztöndíjjal Németországban és Olaszországban is kutatásokat végezni.

Kiss Attila terepi régészeti tevékenysége Baranya megyéhez kötődik. Részt vett a pécsváradi vár feltárásában, nevéhez fűződik az első hitelesen feltárt római kocscsütemkezés Kozármislyénben, és 1971-től három évtizeden át haláláig vezette a Kölked-feketekapui ásásokat. Baranyai korszakához különben is sok jelentős lelet megmentése kapcsolható: közülük kiemelendő a mohácsi, és a különösen fontos nagyharsányi éremlelet, az utóbbiban a lancea Regis feliratú I. István király érméssel, amelyek alapján változtatták meg az

államalapítás korának uralkodói jelvényeiről alkotott nézeteket.

Tanulmányaiban a népvándorlás- és középkor számos korszakát és leletcsoportját vizsgálta. Pályafutásának kezdetén a továbbélő késő római népességgel, az 5–6. századi leletekkel és etnikai meghatározásukkal, a gepidákkal, a szilágysomlyói kincsel és az avar korszakkal foglalkozott. Munkásságának második gyűjtőpontjában a honfoglaláskor régészeti leletei voltak. Régészeti-szakmai munkássága mellett széleskörű érdeklődését jelzi, hogy népzenei gyűjtő utakon vett részt Andrásfalvy Bertalannal és Kallós Zoltánnal, nemcsak Erdélyben, hanem Moldvában is, ami a hatvanas és hetvenes években kockázatos vállalkozásnak számított.

1999. november 30-án bekövetkező halála váratlanul szakította meg pályafutását; nagy munkája, a kölkedi B temető monográfiájának csonkán maradt kéziratát már halála után jelent meg.

Kiss Attila szakmai tevékenységének súlypontját és életművének máig legmaradandóbb részét az 5–7. század régészeti hagyatékát feldolgozó munkái alkotják. A Kárpát-medencei germán népek hagyatéka pályájának kezdetétől kezdve érdekelte. A téma munkásságában szorososan összefonódott a kezdetben szűkebb működési területét jelentő pannoniai környezetben továbbélő római alaplakosság problémakörével, illetve a germán népek történetének is keretül szolgáló hun kor, majd főleg pályájának második felében az avar kor kutatásával.

Az avar kori lovas temetkezéseket feldolgozó szakdolgozata és egyetlen korai, langobárd közleménye (Mohács, langobárd temető) után munkásságában 4–5. századi kérdések kutatása került előtérbe. Az 1980-as évek közepéig sorra vett szinte minden Dunántúllal kapcsolatba hozható germán népet (keleti gótok, észak-szerbiai herulok, a „sárvízi pajzs” kapcsán a szkírek), tárgyalt hun témát (pécsüsögi lelet), vizsgálta a pannoniai római kori települések sorsát és az oda beköltöző germán népek hagyatékát is.

Egyes tárgyak, leletanyagok, lelőhelyek köré épített munkái (Jobbágyi, Szabadbattyán, Brigetio, dunaújvárosi kard) mellett és után érdeklődése az 1970-es évek elejétől mindjobban kiszélesedett. A Magyar Nemzeti Múzeumba kerülésétől kezdve

egymást követték nagyobb lélegzetű elemzései, amelyek egyszerre nagy területeken és korszakokon átívelve dolgoznak fel egy-egy témakört (kincseleletek, aranyleletek, üvegleletek katalógusa; numizmatikai munkák). Pályájának csúcsa az 1990-es évekre tehető. Ekkoriban évente megjelenő négy-öt tanulmánya rendre átfogó igényű, a dunántúli tematika mellett tevékenységének vezérmotívuma a szilágysomlyói kincs és az apahidai leletek kutatása lett.

A két kölkedi temető feltárása (1972-től kezdve megszakításokkal egészen 1999-ben bekövetkezett haláláig) és a feldolgozás megkezdése nyomán érdeklődésében mind komolyabb teret kapott az avar korszak is. A Baranya megyei avar leletekről már budapesti időszakában kiadott monográfiája (1977) az első és máig egyetlen, egy megye avar kori leletanyagát korpuszszerűen feldolgozó munka. Az avar kori leletek korpuszájának kiadását Budapestre kerülése után is szívén viselte, folytatva a Magyarország területén előkerült avar kori temetők anyagának lerajzoltatását. Habár a kiadásban és szerkesztésben már nem vett részt, ez a rajzanyag képezte az 1990-es évektől megjelenő korpusz-sorozatok (Monumenta Avarorum Archaeologica, illetve a rövid életű „Avar Corpus Füzetek”) alapját.

Szemben rendszeres és alapos kutatásaival a germán régészet terén, az avar kor iránti érdeklődése inkább esettanulmányok formájában öltött testet. Kutatási spektrumában ennek ellenére olyan kérdések jelentek meg, amelyek a kései népvándorláskor kutatásában máig központi helyet foglalnak el. Foglalkozott a késő antik kontinuitás kérdésével és a Keszthely-kultúrával; kísérletet tett a kagáni székhely azonosítására; a bizánci kardokról írt dolgozatának következtetései ugyancsak máig érvényesek. Kritikus, elemző személyiségéből fakadt, hogy több munkája is mások közleményeire adott válaszként született. Legtöbbször rövid hozzászólásai bizonyos problémák mindig szellemes, legtöbbször találó, az olvasót továbbgondolásra készítő szúrások (például a kora középkori nyergéről, a kunágotai sír és Ücs Tepe keltezéséről, a sirmiumi álsatos övről, vagy a kunbábonyi övek kérdésköréről).

A 20. század második felének európai, főleg német kutatói felfogásával összhangban Kiss Attila munkáinak legtöbbszörre jellemző, hogy az elemzett leletcsoporton annak egy etnikus egységgel való azonosításán keresztül talált fogást. A szinte minden címben szereplő népevek után azonban alapos, részletes és pontos régészeti elemzések következnek, amelyeket a szerző szigorúan különválasztott az írott forrásokra épített történeti interpretációktól.

E munkamódszer iskolapéldája Kiss Attila avar kori gepida továbbéléséről alkotott elmélete, amely kihagyhatatlan munkásságának értékeléséből. A két kölkedi temető feldolgozására alapított és az 1992-es Awarforschungon kötetben kisebb monográfiányi méretben, az egész dunántúli anyagra, rendkívüli részletességgel kidolgozott és általánosított tézisének alapjául szolgáló régészeti elemzések máig megállják a helyüket. Akkor is, ha a szűkösön rendelkezésre álló írott forrásokból levont, jellegzetes, 20. századian szélsőséges következtetés helyett – az avar honfoglalás és a langobárdok elvándorlása után a Kárpát-medencében maradó germánok csak gepidák lehettek – ma egy árnyaltabb kép látszik elfogadhatónak.

Azon kötetek sorát, amelyben a kutatás a 10–11. századi temetők közzétételével és értékelésével igyekszik megvilágítani a térség településtörténetét, Kiss Attila Baranya megyei honfoglalás- és a kora Árpád-kor lelőhelyeinek szintézise nyitotta (1983). Baranya megye 45 lelőhelyének részletes leírása és elemzése közül elsősorban majsi ásásának feldolgozását szükséges említenünk, hiszen ez az eredménye módszertani szempontból mai napig követendő. Makroregionális kitekintésű munkája jelentős számú, 45 (a történeti Baranya megye területén 41) temető- és szórványlelet feldolgozása, értékelése és újraértékelése (a legfontosabb lelőhelyek: Beremend, Ellend I–II, Mohács-Téglagyár, Pécs-Ágoston utca 23.) révén jut el arra a következtetésre, amit mindmáig gyakorlatilag senki nem tudott régészetileg cáfolni. Éspedig, hogy Baranya megyét, mint a Kárpát-medence földrajzi szempontból periférikus vidékét a magyarok későn, a 960-as, 970-es években telepíthetik be, ami természetesen nem zárja ki a politikai és katonai hegemoniájukat a terület fölött. A kötet értékelő részében kitér a benépesítés folyamatára, az etnikai viszonyokra és a temetők népességének társadalomtörténeti értékelésére. A benépesítés folyamata kapcsán különbséget tesz a terület fontos stratégiai pontjainak ellenőrzése és a telepítés között (természetesen időrendben az első zajlott le először), illetve kiemeli a hódítás kapcsán a volt római utak jelentőségét. A helynevek és a nagyon kevés és relatív temetőlelet alapján következtet a megye 10–11. századi etnikai viszonyaira, magyar és szláv településterületre, amelyek a megye területén gyakorlatilag kiegészítik egymást, amíg e közösségekből ki nem alakul az Árpád kori köznép. Elgondolkodtató, hogy a területen nem mutatható ki a 10. századi telepítések előtt itt élt népesség emlékényaga: Kiss Attila munkája óta a kérdésben a mai napig nem történt előrelépés. A

kötet összegzésének utolsó részében a megye területén a Szent István-i államalapítás idején kialakult igazgatási rendszer társadalomtörténeti kérdéseivel foglalkozik, a miles réteghez sorolva a pécsi Ágoston utca 23. szám alatt talált sír halottját. E leleten kívül alig találunk a vezető rétegre utaló nyomokat; ez viszont a temetkezési szokásokkal függ össze, hiszen az elit a 11. századtól kezdve a puritán temetkezési normákhoz alkalmazkodott. Megállapítása szerint ugyanakkor, ha felemás módon is, de a feltárt temetők tükrözik a kora középkori viszonyokat, illetve a birtokviszonyok egyik oldalát. Ahogyan a Kárpát-medence legnagyobb részén, a templom körüli temetők Baranya megyében is a 11–12. század fordulóján jelennek meg, ami kapcsolatban állt Szent László és Könyves Kálmán törvényeivel.

Azonban Kiss Attila honfoglalás korról foglalkozó elemzései nem szűkíthetők le a Kárpát-medence egyik, periférikusabb mikrorégiójára, ahogyan ezt 1985-ös nagy, 10–11. századi Kárpát-medencével foglalkozó tanulmánya bizonyítja. Elemzését a szakma méltánytalan módon elfeledte, noha az mind módszerben, mind észrevételeiben mai napig megállja helyét. Az 1980-as kutatási helyzetnek megfelelő adatbázisában gyűjtötte fel a Kárpát-medence leletanyagának különféle kategóriáit és temetkezési szokásait, amelyeket külön-külön feltérképezett. Elavulásáról csak abból a szempontból beszélhetünk, hogy azóta újabb lelőhelyek feltárására és közzétételére került sor, viszont óriási gyűjtése ma is használható. Kárpát-medencei elterjedési térképei markánsan kirajzolták azokat a tendenciákat, amelyek a leletanyag bővülése ellenére is ma is érvényesnek látszanak. Kiss észrevételét a honfoglalás kori leletanyagban megnyilvánuló változások dinamikája kapcsán módszertanilag az egyetlen, jövőben is járható útnak tartjuk. Nincsen ugyan bizonyítékunk arra nézve, hogy a múlt század ’70-es éveinek népszerű elmélete, vagyis az Immanuel Wallerstein által a késő középkorra és modern világunkra kidolgozott „centrum-periféria teória” hatott-e Kiss Attilára, azonban a magyar honfoglalás kor régészetében tudásunk szerint először az erdélyi születésű régész közelíti meg hasonlóképpen a 10–11. század politikai evolúcióját. Meglátása – vagyis, hogy a Magyar Nagyfejedelemség és utána a Magyar Királyság előbb a medence központi részét szállja meg, majd e magból fokozatosan terjeszti ki szállásterületét – különféle okok miatt

a magyar régészetben a múlt század ’80-as, 90-es éveiben nem terjedt el, utána pedig gyakorlatilag feledésbe is merült. Pedig Kiss észrevétele a magcentrumok többlépcsős politikai integrációs és természetes betelepítő politikájáról a mai napig megállja a helyét.

Számos kisebb tanulmánya közül hely hiányában is megemlítené néhány. Kiss Attila nevéhez fűződik a sepsiszentgyörgyi kard 10–11. századra való datálása és a bizánci kardokhoz való sorolása is (Székely Zoltán a fegyvert 1945-ben az 5. századra keltezte), hasonlóképpen használható a mai napig az almásfüzitői és bugyi ing- vagy kerek veretek kapcsán Kárpát-medencei gyűjtése. Kiss Attila, annak ellenére, hogy szakosodása elsősorban a népvándorlás kor régészetére irányult, a honfoglalás- és kora Árpád kor kutatásában is kiemelkedően fontos tevékenységet fejtett ki. A Kárpát-medence elfoglalásának regionális felosztása mag és periférikus területekre pedig, mint figyelemre méltó elmélet, szakmai újragondolást érdemelne.

A Kiss Attila tollából születő, Kárpát-medencei témákat feldolgozó számtalan tanulmány eredményei széles körben beépültek az európai tudományosságba. Kiss a népvándorlaskor nemzetközi kutatásában maig az egyik legtöbbet idézett magyar szerző, úgy, hogy ezt nem elsősorban anyagközlésével érte el. Számtalan idegen nyelvű munkája – a legtöbb kis eltéréssel magyarul is megjelent – olyan kérdéssel foglalkozik, amelyek nem csak (illetve nem annyira) a kortárs magyar környezetben voltak érthetőek, hanem könnyen adaptálhatóak voltak a nyugat-európai kutatás számára is. Munkásságának ezt a jellemzőjét csak részben magyarázza széles nyugat-európai kapcsolatrendszere, amelyről könyvtára és főleg hatalmas különnyomat gyűjteménye tanúskodik; eredőjében inkább analitikus kutatási módszere, kritikus gondolkodása keresendő. A magyar korai középkor kutatás környezetében viszont Kiss Attila életében mindig kissé kívülálló maradt. Sajátos helyzetének okai között első helyen kell említeni személyiségének azon jegyeit, amelyek végső soron részben kutatói kiválóságának is alapjául szolgáltak; mára azonban – halála után másfél évtizeddel – elérkezett az idő, hogy Kiss Attila munkásságát, egyes eredményeit és a hozzájuk vezető elméleti utakat a szakma sine ira et studio tanulmányozza, újraértékelve egy jellegzetesen 20. századi kutató következtetéseit.

MONOGRÁFIÁK

- 1977
Avar Cemeteries in County Baranya. Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary. Vol. 2. Budapest 1977.
- 1983
Baranya megye X–XI. századi sírleletei. – Grabfunde aus dem 10. und 11. Jahrhundert im Komitat Baranya (Ungarn). Magyarország honfoglaláskori- és kora-Árpád-kori temetőinek leletanyaga. I. kötet. Budapest 1983.
- 1989
Das römerzeitliche Wagengrab von Kozármisleny (Ungarn, Kom. Baranya). Régészeti Füzetek II. 25. Budapest 1989.
- 1992
–Garam É., Népvándorláskori aranykincsek a Magyar Nemzeti Múzeumban. – Gold Finds of the Migration Period in the Hungarian National Museum. – Goldfunde aus der Völkerwanderungszeit im Ungarischen Nationalmuseum. Milano–Budapest 1992.
- 1996
Das frühawarenzeitlich gepidische Gräberfeld von Kölked-Feketekapu A. Mit Beiträgen von Max Martin, Peter Stadler und István Takács. Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie 2. Studien zur Archäologie der Awaren 5, Innsbruck 1996.
- 1999
–Bernhard-Walcher, A., Szilágyosomlyó. A gepida királyok aranykincsei. Budapest 1999.
- 2001
Die awarenzeitlichen Gräberfelder von Kölked-Feketekapu B. Mit Beiträgen von Max Martin, István Vörös. Monumenta Avarorum Archaeologica, Budapest 2001.

TANULMÁNYOK

Általános kora-középkori témák

- 1984
A Byzantine Jewel from the 6th–7th Century in China. Acta Orientalia 38 (1984) 33–40.
- 1996
Die Zeitstellung des „münzdatierten” Grabes von Üc Tepe (Aserbajdschan). ActaArchHung 49 (1996) 261–265.

A Kárpát-medence régészete

Általános korai középkori tanulmányok

- 1964
Zur Frage des frühmittelalterlichen Weinbaues im Karpatenbecken. – A Kárpát-medence kora-középkori szőlőművelésének kérdéséhez. JPMÉ 9 (1964) 131–145.

A Kárpát-medence koraközépkori szőlőművelésének kérdéséhez. – Zur Frage des frühmittelalterlichen Weinbaues im Karpatenbecken. *AgrtSz* 6 (1964) 143–149.

1979

A népvándorlás és a magyar honfoglalás kora Baranyában. – Die Geschichte der Völkerwanderungszeit und der ungarischen Landnahmezeit in Baranya. In: Bándi G. (szerk.), *Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig*. III. rész. Pécs 1979, 331–415, 416–423.

1984

Archäologische Angaben zur Geschichte der Sättel des Frühmittelalters. *Alba Regia* 21 (1984) 187–205.

1986

Die Goldfunde des Karpatenbeckens vom 5–10. Jahrhundert. Angaben zu den Vergleichsmöglichkeiten der schriftlichen und archäologischen Quellen. *ActaArchHung* 38 (1986) 105–145.

1987

Frühmittelalterliche byzantinische Schwerter im Karpatenbecken. *ActaArchHung* 39 (1987) 193–210.

1991

Die barbarischen Könige des 4–7. Jahrhunderts im Karpatenbecken, als Verbündeten des Römischen bzw. Byzantinischen Reiches. *ComArchHung* 1991, 115–128.

1995

Die barbarischen Könige des 4–7. Jahrhunderts im Karpatenbecken, als Verbündeten des Römischen bzw. Byzantinischen Reiches. in: Vallet, F.–Kazanski, M. (ed.-s), *La noblesse romaine et les chefs barbares du IIIe au VIIe siècle*. Mémoires publiées par l'Association Française d'Archéologie Mérovingienne 9 (1995) 181–188.

1997

Pannonien zur Zeit der Völkerwanderung. – Ergebnisse und Problemen. In: „L'Occident romain et l'Europe Centrale au début de l'époque des Grandes Migrations”. *Spisy Arch. Ústavu AV CR Brno* 13 (1997) 109–126.

Die völkerwanderungszeitlichen und frühmittelalterlichen Schatzfunde im Karpatenbecken. Katalog der Schatzfunde von 375 bis 1000. In: Magnus, B. (ed.), „Roman gold and the development of early Germanic kingdoms. Aspect of technical, socio-political, artistic and intellectual development, A.D. 1–550.” Symposium. *Konferenser* 51, Stockholm 1997.

1999

Frühmittelalterliche (400–1000) Gläserfunde im Karpatenbecken. – Koraközépkori (400–1000) üvegleletek a Kárpát-medencében. In: Vaday, A. (szerk.), *Pannonia and beyond: Studies in honour of László Barkóczi*. *Anteus* 24 (1999) 217–241.

A 375 és 1000 közötti kincsleletek, mint Kárpát-medence kora-középkori történeti forrásai. A kincsleletek katalógusa. *ZM* 9 (1999) 55–75.

5-6. századi leletek és problémák

1964

–Nemeskéri, J., Das langobardische Gräberfeld von Mohács. – A mohácsi langobard temető. *JPMÉ* 9 (1964) 94–130.

1965

Pannonia rómaikori lakossága népvándorláskori helybenmaradásának kérdéséhez. – Contributions to the Problem of Survival to the Roman-Age Population of Pannonia in the Period of Migration. – Zur Frage

des völkerwanderungszeitlichen Fortlebens der römerzeitlichen Bevölkerung von Pannonien. *JPMÉ* 10 (1965) 81–123.

Das Schicksal der römerzeitlichen Bevölkerung Pannoniens in der Völkerwanderungszeit. *Régészeti Dolgozatok* 7 (1965) 62–63.

1970

Unpublished Finds from the V. century originated from Transdanubia in the British Museum and the Janus Pannonius Museum of Pécs. *JPMÉ* 14–15 (1969–70) 119–123.

1979

Ein Versuch die Funde und das Siedlungsgebiet der Ostgoten in Pannonien zwischen 456–471 zu bestimmen. *ActaArchHung* 31 (1979) 329–339.

1980

Germanische Funde aus dem 5. Jahrhundert von Szabadbattyán. – A szabadbattyáni V. századi germán leletek. *Alba Regia* 18 (1980) 105–132.

1981

Funde aus dem 5–6. Jahrhundert im Gebiet von Brigetio. – V.–VI. századi leletek Brigetio területéről. *FolArch* 32 (1981) 191–210.

Germanischer Grabfund der Völkerwanderungszeit in Jobbágyi. Zur Siedlungsgeschichte des Karpatenbeckens in den Jahren 454–568. *Alba Regia* 19 (1981) 167–185.

A pécsüszögi lelet leletkörülményeiről. – Über die Fundumstände des hunnischen Fundes von Pécsüszög. *ArchÉrt* 108 (1981) 79–80.

Völkerwanderungszeitliche, germanische Langschwert von Dunapentele/Dunaújváros. *Alba Regia* 19 (1981) 145–165.

1982

Die goldbeschlagenen Schalen der Fürstengräber von Szeged-Nagyszéksós und Apahida I–II. – A Szeged-nagyszéksósi és apahidai fejedelmi sírok aranyveretes csészéi. *FolArch* 33 (1982) 163–185.

1983

Die Skiren im Karpatenbecken, ihre Wohnsitze und ihre materielle Hinterlassenschaft. *ActaArchHung* 35 (1983) 95–131.

Egy Baldenheim-típusú sisak a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Gyűjteményében. – Ein neuer Spangenhelm des Typs Baldenheim aus Ungarn. *ArchÉrt* 109 (1983) 274–281.

1984

Ergänzung zur Frage der Funde von Szabadbattyán aus dem 5. Jahrhundert. *Alba Regia* 21 (1984) 249–250. Heruler in Nordserbien. In: Chropovský, B. (Hrsg.), *Interaktionen der mitteleuropäischen Slawen und anderen Ethnika im 6–10. Jahrhundert*. Nitra 1984, 133–137.

Numizmatikai adatok az itáliai keletigót királyság (489/493–552) kiterjedéséhez. – Numismatic data to the Expansion of the Eastern Goths of Italy (489/493–552) in the Carpathian Basin. *Numizmatikai Közlöny* 82–83 (1983–1984) 19–21.

Über eine silbervergoldete gepidische Schnalle aus dem 5. Jahrhundert von Ungarn. – Egy magyarországi V. századi gepida ezüstcsatról. *FolArch* 35 (1984) 57–76.

Der Zeitpunkt der Verbergung des Schatzfundes von Szilágysomlyó I und II. *ActaAntHung* 30 (1982–84) 401–416.

1987

Die Herrscher des Karpatenbeckens im 5–6. Jahrhundert aus archäologischen Gesichtspunkt. *Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums* 1987, 57–68.

Über ein Insigne des Gepidenkönigs Omharus von Apahida (Siebenbürgen). – Az apahidai gepida király, Omharus egyik királyi jelvényéről. *FolArch* 38, 193–218.

- 1990
V–VI. századi Kárpát-medencei uralkodók – régész szemmel. – Die Herrscher des Karpatenbeckens im 5/6. Jahrhundert aus archäologischer Sicht. *Agria* 25–26 (1989–90) 211–220.
Les Huns en Europe: Un bref aperçu. In: Marin, J.-Y. (pres.), Attila. Les influence danubiennes dans l'ouest de l'Europe au Ve siècles. Publication du Musée de Normandie 9 (1990) 31–42.

- 1991
Die Schatzfunde I und II von Szilágysomlyó als Quellen der gepidischen Geschichte. *ArchA* 75 (1991) 249–260.
Dilemma bei der Interpretation der frühgeschichtlichen Grabfunde von Mezőberény (1884). – Kétségek a mezőberényi (1884) koraközépkori sírleletek értelmezésénél. *FolArch* 42 (1991) 117–143.

- 1994
Archeologia degli Ostrogoti in Pannonia (456–473). In: Bierbrauer, V. (ed.), *I Goti*. Milano 1994, 164–169.
Stand der Bestimmung archäologischer Denkmäler der gens alanorum in Pannonien, Gallien, Hispanien und Afrika. *ActaAntHung* 35 (1994) 167–204.
A szilágysomlyói I. és II. kincslelet, mint a gepida történet forrásai. V. Zilahi Nemzetiségi Fesztivál. Zilah 1994, 13–27.
Über ein insigne des Gepidenkönigs Omharus von Apahida (Siebenbürgen). – An Insignia of King Omharus of the Gepidae (Apahida, Transylvania). – Découverte des insignes du roi des Gépides, Omharus (Apahida, Transylvanie). In: Schuller W. (Hrsg.), *Siebenbürgen zur Zeit der Römer und der Völkerwanderung*. Siebenbürgisches Archiv 29 (1994) 147–167.

- 1995
Das germanische Gräberfeld von Hács-Béndekpuszta (Westungarn) aus dem 5–6. Jahrhundert. *ActaAntHung* 36 (1995) 275–342.
Опыт исследования археологических памятников алан в Западной Европе и Северной Африке. In: *История и культура. Аланика III. Владикавказ* 1995, 79–98.
Die Werkstätten der Gräberfunde des Gepidenkönigs Omharus von Apahida (Siebenbürgen). *ActaArchHung* 47 (1995) 305–318.
–Acs di, E., Die Bestimmung des Fundortes des Schatzfundes I und II von Simleul Silvaniei (Szilágysomlyó). *AMP* 19 (1995) 89–91.

- 1996
Die Ostrogoten in Pannonien (456–473) aus archäologischer Sicht. *ZM* 6 (1996) 87–90.
Was für ein Gesellschaftsspiel hat der, im Grab II von Apahida (Siebenbürgen) bestattete gepidische Fürst in der 2. Hälfte des 5. Jahrhunderts gespielt? *SpecNova* 12 (1996) 195–203.
Eine Goldperle der Gepiden aus dem dritten Viertel des 5. Jahrhunderts von Tiszaföldvár. – Egy, az V. sz. III. negyedére keltezhető gepida aranygyöngy Tiszaföldvarról. *Tisicum* 9 (1996) 117–124.
Das Gräberfeld von Szekszárd-Palánk aus der zweiten Hälfte des 5. Jhs. und der ostgotische Fundstoff in Pannonien. *ZM* 6 (1996) 53–86.

- 1997
Der goldene Schildrahmen von Sárvíz-Fluß aus dem 5. Jahrhundert und der Skirenkönig Edica. *Alba Regia* 26 (1997) 83–132.

- 1998
Régészeti és numizmatikai adatok a Duna–Tisza-köz V. sz. második felének és a VI. sz. elejének településtörténetéhez. – Archäologische und numismatische Angaben zur Siedlungsgeschichte des Donau–Theiß Zwischenstromlandes in der zweiten Hälfte des 5. und in der ersten Hälfte des 6. Jahrhunderts. *MFME-StudArch* IV (1998) 189–192.
Archäologische und numismatische Angaben zur Siedlungsgeschichte des Donau–Theiß-Zwischenstromlandes in der zweiten Hälfte des 5. und in der ersten Hälfte des 6. Jahrhunderts. In: Kovačević J.–Bunardžić, R.–Mikić, Ž. (ed.), *Spomenica Jovana Kovacevica*. Beograd 2003, 185–193.

- 1999
Das germanische Frauengrab von Répcelak (Westungarn) aus der zweiten Hälfte des 5. Jahrhunderts. *ActaArchHung* 52 (2000) 115–144.
Die neue Entwicklung der Frage des gepidischen Weiterlebens nach dem Abschluß des Manuskripts (1992) der Monographie ‚Kölked-Feketekapu-A‘. *ActaArchHung* 51 (1999–2000) 359–365.
Fundgeschichte und Fundumstände von Schatz II. Die Schalen. Historische Auswertung. Schatzfund II. Katalognummern 45–74. In: Seipel W. (Hrsg.), *Barbarenschmuck und Römergold. Der Schatz von Szilágysomlyó*. Wien 1999, 27–30, 161–162, 163–168, 198–214.
Zur Archäologie des Schatzes I und II von Szilágysomlyó. *ActaArchHung* 53 (2002) 171–182.

Avar kori régészet

- 1962
Jelentés a balinkai avarkori temetőben végzett leletmentő ásatásról. – Bericht über den Ausgrabungen im awarenzeitlichen Gräberfeld von Balinka. *Alba Regia* 2–3 (1961–62) 162–165.
Az avarkori lovastemetkezés szokásának vizsgálata. – Über das Brauchtum der awarenzeitlichen Reiterbestattungen. *JPMÉ* 7 (1962) 153–162.

- 1964
–Kralovánszky A., A márfai avarkori lósír. – Das Pferdegrab von Márfa aus der Awarenzeit. *MMMK* 1964, 251–254.

- 1967
Die Stellung der Keszthely-Kultur in der Frage der römerzeitlichen Kontinuität Pannoniens. *JPMÉ* 12 (1967) 49–59.

- 1968
A Keszthely-kultúra helye a pannoniai római kontinuitás kérdésében. – The Place of the Keszthely Culture in the Problem of the Roman Continuity in Pannonia. *ArchÉrt* 95 (1968) 93–101.

- 1971
Abriß der Siedlungsgeschichte und der ethnischen Verhältnisse des Komitates Baranya in der Awarenzeit. *Acta Antiqua et Archaeologica* 14 (1971) 105–113.

- 1974
Some archaeological Finds of the Avar Period in County Baranya. – Néhány avarkori régészeti lelet Baranya megyéből. *JPMÉ* 19 (1974) 129–142.

- 1979
Das Gräberfeld und die Siedlung der awarenzeitlichen germanischen Bevölkerung von Kölked-Feketekapu. – A Kölked-feketekapui avarkori temető és telep. *FolArch* 30 (1979) 185–192.

- 1984
Die Keramik aus dem awarenzeitlichen Gräberfeld A von Kölked-Feketekapu, Ungarn. *ArchA* 68 (1984) 335–338.

- 1987
Das Weiterleben der Gepiden in der Awarenzeit. *Südosteuropa Jahrbuch* 17 (1987) 203–218.
Beiträge zur Verbreitung der frühmittelalterlicher Folienkreuze im Karpatenbecken. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 17 (1987) 235–243.

- 1988
Die Frage der geographischen Lage des früh- und mittelawarenzeitlichen Herrschaftszentrums. – A kora- és középv-avarokori kagáni székhely kérdése. *JPMÉ* 33 (1988) 77–89.

Előzetes jelentés (II.) a Kölked-feketekapui avarkori település és temetők ásatásáról. – Vorbericht (II.) über die Ausgrabungen der awarenzeitlichen Siedlung und Gräberfelder von Kölked-Feketekapu. *FolArch* 39 (1988) 173–194.

1991

Zur Zeitstellung des „münzdatierten“ awarischen Fürstengrabes von Kunágota. A kunágotai, éremmel „keltezett“ avarkori fejedelmi sír időrendjéhez. *JPMÉ* 36, 67–83, 84.

1992

Germanen im awarenzeitlichen Karpatenbecken. In: Daim, F. (Hrsg.), *Awarenforschungen. Archaeologia Austriaca Monographien* Bd. 1. Wien 1992, 35–134.

1995

A kunbábonyi 1, kora-avar vezérsír leleteinek belső összefüggései, a leletanyag csoportosítása. – Die inneren Zusammenhänge der Funde des Grabes 1 des frühawarischen Fürstengrabes von Kunbábony. Gruppierung des Fundstoffes. *ComArchHung* 1994–1995, 261–278.

Tanulmányok a kora-avarkori kunbábonyi vezér síréről. – Studien zum Fürstengrab von Kunbábony aus der Frühawarenzeit. *MFME-StudArch* I (1995) 131–148.

1996

„In terra nummus” – Kárpát-medence avarkori kereskedelmi külkapcsolatainak vázlata a régészeti és numizmatikai leletek tükrében. „In terra nummus” – Die Skizze der Handelsbeziehungen des Karpatenbeckens in der Awarzeit im Spiegel der numismatischen und archäologischen Quellen. *MFME-StudArch* II (1996) 221–245.

Zur Frage der Kontinuität bzw. Akontinuität des awarischen Khaganats (567–796). Wieviel Khaganate der Awaren hat es gegeben? In: Bialeková, D.–Zábojník, J. (Hrsg.), *Ethnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert. Symposium Nitra* 6. bis 10. November 1994. Bratislava 1996, 83–98.

1998

The treasure of a golden Byzantine belt from the Sirmium region. *ActaArchHung* 50 (1998) 253–260.

1999

Az avarkori tegezek csontlemezeinek kronológiájához. – Zur Chronologie der Beinbeschlüge der awarenzeitlichen Köcher. *ArchÉrt* 123–124 (1996–97) 75–84

Magyar honfoglalás és kora Árpád-kor, X–XI. század

1967

A sellyei X–XI. századi temető. *JPMÉ* 12 (1967) 69–72.

1968

Amagyar államalapítás telepítéseinek tükröződése Dunántúl Árpád-kori temetőiben. – Die Widerspiegelung der Ansiedlung zur Zeit der ungarischen Staatsgründung in transdanubischen Gemeinvolkgräberfeldern. *ArchÉrt* 95 (1968) 243–255.

1969

Über die mit Keramik verbundenen Bestattungen im Karpatenbecken des 10–11. Jahrhunderts. *MFME* 1969, 175–182.

1970

11th Century Khazar Rings from Hungary with Hebrew Letters and Signs. *ActaArchHung* 20 (1970) 341–348.

1973

Zur Frage der Bjelo Brdo-Kultur. Bemerkungen zu den ethnischen Verhältnisse der 10–11. Jahrhunderten im Gebiet der heutigen Slawonien und Syrmien. *ActaArchHung* 25 (1973) 327–340.

Megjegyzések Szlavónia és Szerémség X–XI. századi ethnikai viszonyaihoz és az ún. Bjelo Brdo kultúra névadó temetőjének értékeléséhez. *JPMÉ* 17–18 (1972–73) 73–83.

1985

Studien zur Archäologie der Ungarn im 10–11. Jahrhundert. In: Friesinger, H.–Daim, F. (Hrsg.), *Die Bayern und ihre Nachbarn. Teil 2. Österreichische Akademie der Wissenschaften. Phil.-Hist. Klasse. Denkschriften*, Bd. 180. Wien 1985, 217–380.

1987

Beigaben von zwei Frauengräber der ungarischen Landnahmezeit (Almásfüzitő, Bugyi). *Alba Regia* 23 (1987) 127–136.

1990

Über einige chronologischen, siedlungsgeschichtlichen und gesellschaftlichen Fragen des 10–11. Jahrhunderts. Erwiderung auf die „Bemerkungen ...” von I. Bóna. *Alba Regia* 24 (1990) 197–209.

Tanulmányok egyéb korszakokról

1961

A debreceni késő-középkori vaseszközlelet. – Late Medieval Iron Tools found near Debrecen. *DMÉ* 1960–61, 29–37.

1963

A mohácsi késő-középkori vaseszköz lelet. (Adatok a Kárpát-medencei középkori ekék szerkezetéhez). – Der mittelalterliche Eisengerätfund von Mohács. (Beiträge zur Konstruktion der mittelalterlichen Pflüge im Karpatenbecken). *JPMÉ* 8 (1963) 157–166.

1966

– Bándi G., A pécsváradi vár ásatása. *Műemlékvédelem* 10/2 (1966) 70–72.

1967

– Bándi G., A majsai bronzkori temető. – Das bronzezeitliche Gräberfeld von Majs. *JPMÉ* 12 (1967) 35–39.

KÖNYVISMERTETÉSEK

1976

Garam, É.–Kovrig, I.–Szabó, J. Gy.–Török, Gy., *Avar Finds in the Hungarian National Museum. Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary. vol.1.* Budapest 1975. *ArchÉrt* 103 (1976) 310–312.

1977

Kühn, H., *Die germanischen Bügelfibeln der Völkerwanderungszeit in Süddeutschland.* Graz 1974. *ArchÉrt* 104 (1977) 284–285.

1978

Die Obere Wart. Oberwart 1977. *ArchÉrt* 105 (1978) 138.

1980

Häsler, H.-J. (Hrsg.), *Studien zur Sachsenforschung.* Hildesheim 1977. *ArchÉrt* 107 (1980) 266–267.

- 1982
Wolfram, H.–Daim, F. (Hrsg.), Die Völker an der Mittleren und Unteren Donau im fünften und sechsten Jahrhundert. Wien 1980. *ActaArchHung* 34 (1982) 434–436.
Häsler, H.-J. (Hrsg.), Studien zur Sachsenforschung 2. Hildesheim 1980. *ArchÉrt* 109 (1982) 327–328.
Speake, G., Anglo-Saxon Animal Art and its Germanic Background. Oxford 1980. *ArchÉrt* 109 (1982) 326–327.
- 1983
Weidemann, M., Kulturgeschichte der Merowingerzeit nach den Werken Gregors von Tours. Mainz 1982. *ArchÉrt* 110 (1983) 325–326.
- 1984
Kühn, H., Die germanischen Bügelfibeln der Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland. Die germanischen Bügelfibeln der Völkerwanderungszeit. III. Teil. Graz 1981. *ArchÉrt* 111 (1984) 124.
Wanscher O., Sella curulis. The folding stool, an ancient symbol of Dignity. Copenhagen 1980. *ArchÉrt* 111 (1984) 292.
- 1985
Steuer, H., Frühgeschichtliche Sozialstrukturen in Mitteleuropa. Göttingen 1982. *ArchÉrt* 112 (1985) 303–304.
- 1986
Die Germanen. Geschichte und Kultur der germanischen Stämme in Mitteleuropa. Berlin 1983. *ArchÉrt* 113 (1986) 144–145.
Kaltofen, A., Studien zur Chronologie der Völkerwanderungszeit in südlichen Mitteleuropa. BAR-IS 191 (1984). *ArchÉrt* 113 (1986) 299.
- 1987
Régészeti topográfiák. Tudomány (Scientific American) 4/3 (1987) 17–18.
- 1988
Branston, B., Gods of the North. London 1980. *ArchÉrt* 114–115 (1987–88) 137–138.
Horedt, K., Das frühmittelalterliche Siebenbürgen. Ein Überblick. Innsbruck 1988. *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde* 11 (1988) 193–194.
- 1990
Bálint, Cs., Südungarn im 10. Jahrhundert. *Studia Archaeologica* 11. Budapest 1991. *ComArchHung* 1990, 227–228.
- 1992
Daim, F. (Hrsg.), Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern. 2. Teil. Wien 1990. *ActaArchHung* 44 (1992) 456–457.
- 1993
Giesler-Müller, U., Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Basel-Kleinhüningen. *Basler Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte*. Bd. 11B. Solothurn 1992. *ArchÉrt* 120 (1993) 144–145.
- 1995
Kovács L. (szerk.), Honfoglalás és régészet. A honfoglalásról sok szemmel I. Budapest 1994. *Századok* 129 (1995) 218–220.
Martin, M., Das spätrömisch-frühmittelalterliche Gräberfeld von Kaiseraugst. *Basler Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte*. Bd. 5A-B. Derendingen–Solothurn 1991. *ArchÉrt* 121–122 (1994–1995) 280–281.

- 1996
Gondolatok egy késő-antik életrajzi lexikon sorozat kapcsán. - [A. H. M. Jones–J. R. Martindale–J. Morris: The Prosopography of the Later Roman Empire I. A.D. 260–395. Cambridge 1971; J. R. J. Martindale: The Prosopography of the Later Roman J.R. Empire II. A. D. 395–527. Cambridge–New York–New Rochelle–Melbourne–Sydney 1980; J. R. Martindale: The Prosopography of the Later Roman Empire. III. A. D. 527–641. Cambridge 1992] *Századok* 130 (1996) 990–992.
Garam, É., Katalog der awarenzeitlichen Goldgegenstände und der Fundstücke aus den Fürstengräbern im Ungarischen Nationalmuseum. *Catalogi Musei Nationalis Hungarici. Seria Archaeologica* I. Budapest 1993. *ActaAntHung* 37 (1996) 128–130.
- 1997
Pilet, C. et al., La nécropole de Saint-Martin-de-Fontenay (Calvados). Recherches sur le peuplement de la plaine de Caen du Ve s. avant J.-C. au VIIe s. après J.-C. Paris 1994. 54e supplement a Gallia. *ArchÉrt* 123–124 (1996–1997) 286.
Sjovold, Th., The Scandinavian Relief Brooches of the Migration Period. An Attempt at a new Classification. With a Contribution by Torstein Sjøvold: A Quantitative Analysis of Scandinavian Relief Brooches. *Norske Oldfunn* XV. Oslo 1993. *ArchÉrt* 123–124 (1996–1997) 286.
- 1998
Cilinská, Z. (red.), K problematike osídlenia stredodunajskej oblasti vo scasnom stredoveku. Nitra 1991. *Alba Regia* XXVII (1998) 311–312.
- 1999
Bemerkungen zur völkerwanderungszeitlichen Monographie von R. Harhoiu. *ComArchHung* 1999 193–195.

NEKROLÓGOK

- Papp László (1903–1973). *ActaArchHung* 26 (1974) 203–204.
Szabó János Győző (1929–1986). *ArchÉrt* 113 (1986) 263–264.
Bándi Gábor (1939–1988). *JPMÉ* 34 (1989) 305–309.
Kralovánszky Alán (1929–1993). *ArchÉrt* 120 (1993) 144–145 = *ActaArchHung* 47 (1995) 325–329.

